

SOCIJALNI STERILITET U HRVATSKOJ – ZAŠTO SMO NEOŽENJENI I NEUDANE?

Anđelko Akrap, Ivan Čipin

Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2006., 170 str.

Demografska slika Hrvatske nije obećavajuća. Broj rođenih se, zajedno sa stopom fertiliteta, postojano smanjuje od kasnih sedamdesetih, dakle već puna tri desetljeća. U 2006. rodilo se 41 446 djece, a totalna stopa fertiliteta iznosila je neodrživih 1,38. Sam prirodni prirast negativan je još od početka devedesetih, a u ovom tisućljeću svake je godine bilo barem osam tisuća više umrlih nego rođenih. Dodamo li tome i negativne (e)migracijske tokove, ne čudi objavljivanje studija koje se bave demografskom tematikom. Zapravo, vrlo je čudno što ih nema i više.

Demografi Anđelko Akrap i Ivan Čipin u svojoj knjizi proučavaju fenomen socijalnog steriliteta u Hrvatskoj. Sam pojam u najširem smislu označava stanje u kojem osoba (ili par) nema djece, a da tomu nije razlog fiziološka neplodnost. Razlozi mogu biti mnogobrojni, od odgađanja rađanja djece zbog neadekvatnih životnih uvjeta ili perioda mladosti »produženog« u četvrto desetljeće života, do svjesne i dobrovoljne odluke o neimanju djece. Socijalni sterilitet, koji god njegov razlog bio, predstavlja društveni, ali kao što studija pokazuje, često i velik osobni problem. Autori kreću od vitalnih pokazatelja koji ukazuju na rast udjela populacije onih koji do sredine četvrtog desetljeća života nisu bili u braku, niti imaju djece. Ove brojke nisu visoke u europskom kontekstu, ali u tom se položaju zatekne nešto više od jedne desetine populacije, dakle značajna manjina vrijedna pozornosti. No prikaz razmjera socijalnog steriliteta

i ustanovljavanje demografskih trendova nije glavna tema ove studije. Fokus analize predstavljaju razlozi socijalnog steriliteta. Dakle, autori pokušavaju pružiti odgovor na pitanje »zašto smo neoženjeni i neudate«. U tu svrhu poduzeli su empirijsku studiju na 714 osoba koje odlikuje velika vjerojatnost socijalnog steriliteta. S obzirom da se u Hrvatskoj devet desetina djece rađa u braku, i to velikom većinom od roditelja mlađih od 35 godina, Akrap i Čipin odlučili su o ovoj temi anketno propitati »ostale«, dakle osobe pri kraju svoje fertilne dobi koji još nisu stupili u bračnu zajednicu, niti imali dijete. Njihova specifična obilježja možemo promatrati kao ishode ili uzroke socijalnog steriliteta u Hrvatskoj.

Poglavlja studije ocrtavaju osnovna socio-demografska i socio-ekonomska obilježja, varijable socijalizacije, osjećaje i stavove prema djeci i roditeljstvu, te zadovoljstvo poslom i radnu motivaciju ove populacije. Pri tom autori nalaze vrlo mali broj razlika među ispitanim muškarcima i ženama. Međutim, ovdje do izražaja dolazi značajno ograničenje u interpretaciji nalaza istraživanja. Naime, želi li se pouzdano ustanoviti razlike između opće populacije koja je uspjela zasnovati brak i imati djecu, te onih izloženih riziku socijalnog steriliteta, analiza treba usporedno uključiti obje skupine. Dizajn istraživanja je uspio reprezentativno obuhvatiti vrlo teško dostupnu selektiranu i stigmatiziranu populaciju neženja, ali nije obuhvatio i kontrolnu skupinu »normalnih« vršnjaka i njihovih odgovora na ista pitanja. Autori dijelom doskaču ovome korištenjem rezultata popisa stanovništva i drugih istraživanja, ali te se vrijednosti rijetko odnose na osobe u istoj fazi životnog ciklusa kao što je ona u istraživanju (dakle između 35 i 45 godina), tako da nisu potpuno usporedive. U svakom slučaju, dopuna istraživanja provođenjem iste ankete na općoj populaciji omogućila bi brojne i snažnije spoznaje i svakako bi bila dobar nastavak ovih napora.

Ipak, dostupni podaci daju nazrijeti da se radi o muškarcima i (posebno) ženama u prosjeku nešto višeg stupnja obrazovanja, koji relativno često još uvijek žive s roditeljima ili u seoskim naseljima, ali nije izvjesno da se svojom socijalizacijom, stavovima, zadovoljstvom životom ili trenutnom ekonomskom situacijom značajnije razlikuju od opće populacije. Oko jedne trećine nalazi ih se u partnerskoj vezi (što je u skladu s podacima popisa stanovništva o izvanbračnim zajednicama). Značajan dio ih priznaje kako doživljava pritisak okoline zbog neimanja djece, kako su u mladosti planirali imati djecu, a većina se tome nada i u vrijeme istraživanja. Velika većina sudionika istraživanja nije prvenstveno usmjeren na karijeri ili zaradi, ali procjenjuju kako bi drugačije prilike na poslu ili u obitelji utjecale i na njihovo razmišljanje o imanju djece. Kao trenutno važne čimbenike neimanja djeteta prvenstveno navode neimanje partnera i poodmaklu dob, a tek u šestini slučajeva eksplicitno odbijanje roditeljstva. Svjesni su demografskih problema, a glavne općenite razloge u planiranju manjeg broja djece vide prvenstveno u ekonomskim razlozima i nezaposlenosti, financijskim troškovima podizanja djece, lošim stambenim uvjetima i osjećaju nesigurnosti (u pitanju je generacija koja je ulazila na tržište rada u turbulentnim 1990-ima). Potencijal poboljšanja vide u povećanju davanja i smanjivanju troškova vezanih uz djecu, te aktivaciji, odnosno smanjivanju nezaposlenosti.

Poglavlje »Razlike među sudionicima i sudionicama u želji za djecom« navodi i uspoređuje odlike ispitanika koji su se izjasnili da žele, ne žele djecu ili o tome ne razmišljaju. Dakle, dobrovoljno i nedobrovoljno socijalno sterilnih. Prva grupa prevladava u uzorku - dvije trećine muškaraca i tri četvrtine žena mlađih od 40 godina iskazuju želju za djecom. No vidljivo je kako ispitanici u starijoj dobnoj skupini (40-44 g.), posebno žene, prilagođavaju

svoje preferencije i postaju manje sklone djeci kako se odgađanje rađanja s vremenom pretvara u socijalni sterilitet. Tek za okvirno desetinu ispitanika, one koji su trenutno u vezi, a ne žele djecu, može se reći da je u pitanju dobrovoljni sterilitet. Oni iskazuju i značajno manje nepovoljnih posljedica socijalnog steriliteta, češće žive s roditeljima, većinom ne žele brak, ne osjećaju se manje vrijedno, nešto su rjeđe religiozni i zadovoljniji su životom.

No za veliku većinu ispitanika koji nisu u braku može se konstatirati kako »nije riječ o pojedincima koji imaju drugačiji sustav životnih vrednota, koji su okrenuti poslu i zaradi i koji ne vole djecu, kako ih se vrlo često zna okarakterizirati, već je riječ o običnim ljudima kojima je vrlo široki splet objektivnih i subjektivnih životnih okolnosti bio prepreka u imanju djece« (Akrap i Čipin, 2006.:71). Dakle, u pitanju je jedan realan i tegoban socijalni rizik, posebno prisutan u krajevima pogođenim neravnotežom broja muškaraca i žena uslijed migracija. Takva slika ipak otvara mjesta optimizmu o mogućnostima javnih politika da reduciraju socijalni sterilitet ukoliko omoguće bolje uvjete podizanja djece te bržu i stabilniju integraciju mladih u svijet rada.

U cjelini, knjiga pruža jedan vrlo informativan uvid u životnu situaciju ove (najčešće ne svojom voljom) marginalizirane skupine osoba zrele dobi koje nisu ušle u brak. Iako prvenstveno deskriptivne prirode, ona predstavlja sjajnu osnovu da se temeljem prikupljenih podataka provjeravaju dodatne hipoteze, razvijaju analitički modeli i eksplanacije te izrađuju usporedbe s općom populacijom. Valja napomenuti i izlet u kvantitativnu metodu opažanja, što je u značajnoj mjeri informiralo samu studiju, a uključuje i izuzetno lucidnu eksplanaciju životnih okolnosti i razloga socijalnog steriliteta u prostoru dalmatinskog zaleđa iz usta jednog sugovornika. Za kvalitativno

razumijevanje fenomena, dakle mehanizama uzroka i posljedica socijalnog steriliteta bilo bi izuzetno korisno da se tema temeljitije istraži i u okviru kvalitativnih metoda, na primjer kao središnja točka jednog doktorskog rada.

Teo Matković

TRANSFORMATION OF THE WELFARE STATE

Neil Gilbert

New York: Oxford University Press, 2004., 208 str.

Neil Gilbert je još jedan u nizu autora koji se bave proučavanjem sve očitijih promjena u sustavima socijalne zaštite i javnog pružanja zdravstvenih i obrazovnih usluga. U uvodu su navedene tri osnovne teze koje se u knjizi želi dokazati. Prvo, transformacija socijalne države ne znači njezino rušenje, već njezino temeljito remodeliranje. Drugo, iako ljevica umanjuje značaj ovih promjena u socijalnoj državi, njezin veći dio prihvatio je konzervativne ekonomske politike i prijelaz iz socijalne države u državu mogućnosti.¹ Osim uvida, knjiga je podijeljena u 3 dijela i 7 poglavlja.

U prvom poglavlju naslovljenom »Novi put ili djelomična prilagodba« Gilbert daje pregled teorija nastanka socijalnih država. Prema teoriji konvergencije, socijalna država je posljedica razvoja industrijskog društva. Veličina socijalnih izdavanja ovisi o demografskim promjenama, ekonomskom rastu i stupnju ekonomskog razvitka. Prema ovoj teoriji, kako država postaje boga-

tija, tako raste i socijalna potrošnja. Druga teorija je teorija sociopolitičkog procesa, koja pak ima dvije struje. Prva grupa autora proučava socijalne izdatke kroz klasnu borbu radnika i kapitalista. Prema njima, najviše razine socijalne potrošnje bit će u zemljama s jakim sindikatima i premoći socijaldemokratskih stranaka. Druga grupa autora tvrdi da socijalnu državu oblikuju interesne grupe prema svojim uskim interesima. Prema tome, socijalna potrošnja raste zbog pritiska interesnih grupa (npr. rasnih i nacionalnih manjina). Političari će im ispuniti zahtjeve kako bi dobili njihove glasove na izborima. Ostale interesne grupe, pak, neće biti protiv tih zahtjeva jer će se socijalna davanja odnositi na sve koji zadovoljavaju kriterije, a ne samo na pripadnike interesne grupe koja lobira za povećanje socijalne potrošnje. Konačno, interes za povećanje socijalnih programa i potrošnje ima i birokracija, koja u širenju države vidi priliku za širenju svoje baze i moći.

U drugom poglavlju »Prema državi mogućnosti« Gilbert navodi razlike između socijalne države i države mogućnosti. Dok se socijalna država temelji na javnom pružanju usluga, država mogućnosti privatizira davanje tih usluga. Nadalje, socijalni transferi se više ne pružaju u obliku usluga, već u novčanom obliku ili putem vaučera. Potom, socijalna država se temelji na zaštiti rada putem bezuvjetnih davanja, dekomodifikacije rada i pružanja socijalne potpore. Država se mogućnosti, pak, temelji na promoviranju rada. Stoga se socijalna davanja vežu uz poticaje za vraćanje na tržište rada kao i uz kazne ako primatelj to odbije. Slijedeće, socijalna država inzistira na univerzalnim davanjima kako bi se izbjegla stigmatizacija primatelja. S druge strane, država mogućnosti želi selektivno ciljanje socijalnih davanja, kako bi sredstva dobili oni koji ih stvarno

¹ Engl. *enabling state*.